

GUÐNI KOLBEINSSON OG JÓNAS KRISTJÁNSSON

GERÐIR GÍSLASÖGU

VARÐVEISLA OG ÚTGÁFUR

GÍSLASAGA er varðveitt í þremur miðaldahandritum eða ígildum þeirra, heilleg í tveimur, brot í hinu þriðja. Handritin eru þessi, talin í aldursröð skinnbóka:

S: Sögubók sem um skeið var í Konungsbókhöfðu í Kaupmannahöfn, en mun hafa glatast seint á 18. öld. Áður en hún týndist höfðu verið gerð eftirrit á pappír sem varðveist hafa. Þá var eyða framarlega í Gíslasögu; samkvæmt vitnisburði eftirritara vantaði fjögur blöð í skinnbókina sem geymt höfðu um það bil sjöttung sögunnar. Eftir uppskriftunum hefur S-gerðin verið prentuð tvívegis:

Tvær sögur af Gísla Súrssyni, Kbh. 1849, bls. 75–160 (útg. Konráð Gíslason).

Membrana Regia Deperdita, Kbh. 1960, bls. 1–80 (útg. Agnete Loth).

Upphaf sögunnar aftur í 10. kapítula hefur auk þess verið prentað tvisvar:

Gísla saga Súrssonar, Kbh. 1929, bls. 74–83 (útg. Finnur Jónsson).

Íslensk fornrit VI. Vestfirðinga sögur, Rvík 1943, bls. 1–38 (neðri texti, útg. Björn K. Þórólfsson).

Í báðum heildarútgáfunum er lagt til grundvallar eftirrit Ásgeirs Jónssonar, *AM 149 fol.* (kallað A¹ í útg. A.L.). Auk þess hefur Agnete Loth kannað önnur eftirrit skinnbókarinnar og prentar fullkominn orðamun úr tveimur þeirra. *AM 482 4to* (A²) er raunar eftirrit eftir 149 og hefur því ekkert sjálfstætt gildi. En *Ny kgl. sml. 1181 fol.*, sem skrifað hefur Jón Johnsonius (kallað J í útg. A.L.), er sjálfstætt eftirrit skinnbókarinnar. Finnur Jónsson segir um uppskrift Johnsoniusar (útg. Gíslasögu 1929, bls. v): ‘Sammenligner man nu denne afskrift med Ásgeirs, opdages det hurtigt, at den står langt over dennes i nøjagtighed.’ Samkvæmt því prentar Finnur söguupphafið eftir 1181 (og sömu-leiðis Björn K. Þórólfsson í *Vestfirðinga sögum*). Agnete Loth viður-

kennir einnig að textinn í 1181 sé ‘uden tvívl nogle steder . . . rigtigere end texten i A¹⁻².’ Þó leggur hún 149 til grundvallar í útgáfu sinni. ‘Når dette . . . er sket,’ segir hún, ‘skyldes det først og fremmest det forhold, at retskrivningen i J er nogenlunde systematisk normaliseret, medens den i A¹⁻² er mere uregelmæssig og derfor for så vidt må antages at stå den tabte membran nærmere, skønt den dog på den anden side næppe er bogstavret.’

Meðan sögutextinn hefur ekki verið prentaður í heild sinni eftir 1181, þurfa menn því að gæta vel orðamunarins sem Agnete Loth prentar neðanmáls í útgáfu sinni. Og í nýrri samræmdri útgáfu ætti líklega að leggja J til grundvallar.

Texti vísanna er blandaður eða leiðréttur eftir M bæði í 149 og 1181. En Árni Magnússon hefur skrifað vísurnar ómengaðar eftir skinnbókinni, og er sú uppskrift í *AM 761 b 4to*. Johnsonius segir um vísurnar í bréfi til Suhms (Membr. Reg. Dep., bls. xxiv): ‘Viserne kom meget overeens i begge Membranis, ere bedre i Regio, men kan dog ikke forstaaes, uden man hielper sig med begge.’ Agnete Loth prentar vísurnar að sjálfsgöðu eftir uppskrift Árna Magnússonar.

Agnete Loth ræður það af stafsetningu eftirritanna að skinnbókin hafi í síðasta lagi verið rituð um miðja 14. öld (Membr. Reg. Dep., bls. lxxxvi–lxxxviii).

B: AM 445 c I 4to, leifar af sögubók sem glötuð er að öðru leyti, eitt blað úr Víga-Glúmssögu og fjögur úr Gíslasögu, öll talsvert skert. Handritið er talið skrifað í upphafi 15. aldar.¹ Gíslasögubrotið hefur tvisvar verið prentað:

Gísla saga Súrssonar 1929 (sjá fyrr), bls. 84–95.

Håndskriftet AM 445c, I, 4to. Brudstykker af Víga-Glúms saga og Gísla saga Súrssonar, Kbh. 1956, bls. 33–70 (útg. Jón Helgason).

M: AM 556 a 4to, sögubók talin rituð á síðasta fjórðungi 15. aldar.² Þetta handrit hefur verið lagt til grundvallar flestum útgáfum Gíslasögu og þá jafnframt verið undirstaða undir rannsóknum á sögunni og þýðingum á erlend mál. Margar útgáfurnar eru að sjálfsgöðu eftir-

¹ Sjá *Katalog over den Arnemagnæanske håndskriftsamling I*, 642. Síðari fræðimenn fallast á þessa aldursákvörðun, meðal annarra Finnur Jónsson og Jón Helgason í útgáfum sínum.

² *Harðar saga* utgiven av Sture Hast, Kbh. 1960, inngangur, bls. 82–86.

prentanir, en hér skulu nefndar fimm sem allar munu byggðar á sjálfu handritinu:

Tvær sögur af Gísla Súrssyni (sjá fyrr), bls. 1–74.

Altnordische Saga-Bibliothek 10. Gísla saga Súrssonar, Halle a.d. S. 1903 (útg. Finnur Jónsson), bls. 1–100.

Gísla saga Súrssonar 1929 (sjá fyrr), bls. 1–73.

Íslensk fornrit VI (sjá fyrr), bls. 1–118.

Gísla saga Súrssonar, Kbh. 1956 (útg. Agnete Loth), bls. 1–68.

Útgáfan frá 1929 (F.J.) er eina stafrétta prentun þessa handrits og eina útgáfa Gíslasögu sem á að heita með fullkomnum orðamun úr S og B; en raunar vantar þar mörg lesbrigði sem máli skipta og sum önnur eru skakkt prentuð. B er þar einnig prentað sjálfstætt, en því miður aðeins upphafið úr S, eins og fyrr segir; munur gerðanna er sumsstaðar svo mikill að hann verður ekki haminn í venjulegum orðamun.

Tákn handritanna, S, B og M, sem fengið hafa á sig nokkra hefð, eru dregin af lengd sögunnar eða ástandi í handritunum. Í formála útgáfu sinnar segir Konráð Gíslason að sögurnar eigi að réttu lagi að nefnast ‘Saga Gísla Súrssonar (hin) minni’ og ‘Saga Gísla Súrssonar (hin) meiri’. Í bókmenntasögu sinni³ þýðir Finnur Jónsson þetta á dönsku: ‘den mindre’ og ‘den större’, og kallar sögugerðirnar — og síðan handritin — samkvæmt því M og S. En B er hinsvegar skammstöfun fyrir ‘brudstykket’ eða ‘brotið’.

Í Vestfirðinga sögum er minni sögugerðin kölluð E, þ. e. ‘eldri’ gerð, en stærri gerðin er nefnd Y, þ. e. ‘yngri’ gerð. Nú er eftir að vita hvort þessi heiti Björns K. Þórólfsssonar eru réttnefni í raun og veru.

Svo er talið að öll handrit Gíslasögu séu runnin frá þeim þremur sem nú hafa verið nefnd. Flest eiga rætur að rekja til M beint eða óbeint. En því miður hefur ekki varðveist neitt eftirrit eftir B meðan það var heillegra heldur en nú.

KÖNNUN HANDRITA

ELDRA MAT

Konráð Gíslason leggur engan dóm á sögugerðirnar tvær í útgáfu sinni. Þótt hann prenti M á undan, felst ekki í því annað en það að sú gerð er varðveitt í skinnhandriti frá miðöldum, en S er aðeins til í síðalda

³ Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie² II, 451.

pappírsuppskriftum, eins og fyrir segir. En í inngangi Sturlunguútgáfu sinnar (1878, bls. lii) kveður Guðbrandur Vigfússon upp þann dóm að lengri gerðin sé 'late, wordy, and amplified, especially the beginning, which is quite rewritten and stuffed up by a person ignorant of the topography of Norway.'

Sá sem fyrst fjallaði ítarlega um söguna var Finnur Jónsson í fyrri útgáfu bókmenntasögu sinnar (II, 1898, bls. 458 o. áfr., sbr. 2. útg., II, bls. 451 o. áfr.). Hann telur ekki rétt að tala um 'tvær sögur af Gísla Súrssyni', eins og Konráð Gíslason hafði gert:

Således er det nu imidlertid ikke. Ser man nærmere på forholdet, viser det sig hurtigt, at vi her, som altid, kun har med én eneste saga at gøre, når man ser bort fra de sædvanlige afskriverændringer, der er uden betydning for dette spørgsmål, samt fra sagaens begyndelse. Hvad denne angår, har vi i virkeligheden med to bearbejdelser at gøre; med andre ord, der er to begyndelser, hver af sin forfatter. Fra og med k. 4 (s. 8; s. 90₁₈) er det derimod en og samme saga.

Finnur taldi að sögubyrjunin í M væri upprunaleg, en S væri þannig til komin að um 1300 hefði einhver átt handrit sögunnar þar sem upphafið vantaði, og hefði hann þá sjálfur búið til nýtt upphaf eftir gömlum, en bliknuðum sögnum og minningum, enda að líkindum bætt við ýmsum atburðum frá eigin brjósti. Þessa skýringu endurtók Finnur síðan í formálum að útgáfum sögunnar 1903 og 1929.

Allir síðari fræðimenn hafa fallist á þá skoðun Guðbrands og Finns að sögubyrjunin sé upprunalegri í M, breytt og aukin í S. Ekki vilja menn þó fallast að öllu leyti á skýringar Finns á mismun sögugerðanna. Guðbrandur fjallar ítarlegar um söguna í *Origines Islandicae* (1905, bls. 188 o. áfr.) og gerir ráð fyrir því að ritari lengri gerðar hafi aukið og endurmótað efni sitt af ásettu ráði. 'He accordingly manufactures names, events, and scenes; he also brings in pieces from the Kings' Lives which have really nothing to do with Gisle's Saga.' Björn M. Ólsen hyggur eins og Finnur að upphafið hafi vantað í það handrit sem höfundur S hafði fyrir sér, og hafi hann fyllt eyðuna frá eigin brjósti. Þó telur Björn ólíklegt að höfundur S hafi stuðst við samtíða munnmælasagnir, heldur muni ósamræmið stafa af misminni hans.⁴ En Björn

⁴ *Um Íslendingasögur*, Safn til sögu Íslands VI, Rvík 1937–1939, bls. 120.

Såvidt jeg kan se, har han overvurderet M og er gået ud fra, at de mange overensstemmelser over for dette, som B og S har, måtte være sekundære. Men sådanne overensstemmelser kan ligeså godt forklares ved at B og S har bevaret sagaens oprindelige tekst, medens M har ændret den. Flg. stemma kan ikke uden videre afvises:

	X		
⋮	⋮	⋮	
⋮	⋮	⋮	
⋮	⋮	⋮	
⋮	⋮	⋮	
M	B	S	

Jón Helgason kveðst aðeins hafa fundið tvo staði til stuðnings við Y í ættartölu Finns Jónssonar. Í 17. vísu í M stendur 'Vald eigi þú vígi' sem virðist réttari texti en 'Vald eigi þú *valdi*' í S og B. Í öðru lagi er í S og B tiltekið hve Gísli hafi verið lengi í sekt sinni (17 vetur B, 18 vetur S), en í M er þessi fróðleikur ekki, enda hafa menn reiknað svo að sagan geri ráð fyrir 13 ára útleigðartíma Gísla (Safn til sögu Íslands I, bls. 364; Ísl. forn. VI, bls. xlii). En eins og Jón Helgason bendir á er lítið að marka þessa tvo staði í handritunum. Í vísu Gíslasögu eru margar villur, og ber þá handritum stundum saman af hreinni tilviljun. Finna má dæmi um sameiginlegar villur í MS gegn B og MB gegn S. Í sögunni má telja saman 6 útleigðarár og síðan 7, en ef að er gáð virðist þar á milli vera ótiltekinn árafjöldi. Má þá vel vera að vitneskjan um 17 eða 18 sektarár hafi verið í sögunni frá upphafi.

Við höfum borið handritin saman á nýjan leik, en ekki fundið mikið til viðbótar við það sem Jón Helgason nefnir. Það er hvorttveggja að torvelt er að skera úr því með vissu hvaða texti sé réttastur, enda getur þá á einstökum stöðum verið um að ræða villu eða klaufalegt orðalag í sameiginlegu forriti sem leiðrétt sé í einu handriti, en ekki í hinum tveimur. Útgefendur sögunnar, Finnur Jónsson og Björn K. Þórólfsson, sem báðir leggja M til grundvallar eins og fyrr segir, hafa fellt brott úr prenttexta allmargar smágreinar í M eða skipt á þeim og öðrum lesháttum í S(B). Einnig leggja þeir, einkum Björn, stundum mat á lesháttu, velja og hafna og kveða upp sinn dóm. Leiðarljós þeirra er vitanlega sú hugmynd Finns að S og B hafi átt sérstakt forrit, en að öðru leyti fara þeir aðeins eftir hyggjuviti sínu eða hugmyndum um það hvernig góður sögutexti eigi að vera.

Hér á eftir skulu taldir helstu staðir þar sem Finnur Jónsson og/eða Björn K. Þórólfsson telja lakari texta í tveimur samhljóða handritum og taka texta þriðja handritsins fram yfir. Sé þetta rétt mat er það vitanlega bending til þess að hin samstæðu handrit hafi átt sérstakt forrit þar sem villan hafi komist inn. Ef Jón Helgason bendir á sömu dæmi eru þau sérstaklega auðkennd í svigum. Miðað er við útgáfu Finns Jónssonar frá 1929, en texti S tekinn eftir Membrana Regia og texti B eftir útgáfu Jóns Helgasonar 1956.

1) Lakari texti talinn í SB:

- 33,9 -fastrar M] -fastar SB
- 38,15 -deilandi M] -deilandar S, deilendr B
- 41,13 vígi M] valdi SB (J.H.)
- 48,3 Skutileyjar M] Stykkiseyjar S, Stinkiseyjar B (óljóst)

Allir eru þessir staðir léttvægir. Á bls. 38,15 og 41,13 er um að ræða lesháttu í vísum, og má minna á ummæli Jóns Helgasonar, studd með dæmum, að 'isolerede læsemåder i Gisles vers ikke giver sikker vejledning, når et stemma skal konstrueres.' '*Skutileyjar* munu vera sömu eyjar sem nú eru kallaðar Skjaldmeyjareyjar eða stundum Skutiley (et.), svo sem hálfá sjómílu í útsuður af Hergilsey,' segir Björn K. Þórólfsson (Vestf.s., bls. 81 nm.). Telur hann að leshátturinn *Stykkiseyjar* geti ekki verið réttur, því að þær séu langt úr leið þegar siglt sé sunnan yfir Breiðafjörð. En það má nú vera að Stykkiseyjar sé upphaflegur texti, og komi þarna fram ófullkomin staðþekking söguhöfundar, enda viðurkennir Björn að höfundi fatist staðfræðin að nokkru leyti í Hergilsey (Vestf.s., bls. xxix). Væri þá tvennt til: að lagfært hafi verið í M eða að nafnið Skutiley, sem stundum er að sögn B.K.Þ. haft um Skjaldmeyjareyjar, sé gefið eftir að M-texti Gíslasögu varð kunnur á 19. öld.

2) Lakari texti talinn í MB:

- 34,7 á þeim bæ er í Hólum heitir S] á einum bæ litlum, ok nefndi bæinn M, á bæ einum B. — Björn K. Þórólfsson sem trúir á handritaflökkun Finns Jónssonar, gerir ráð fyrir að lesháttur S hljóti að vera leiðrétting, — 'en hún virðist vera rétt.'
- 41,3 veðrs S] veðr MB
- 41,9 fleyja S] fleina M, fleinar B
- 49,1 hyrs] hlyrs M, hlys B

Þessir leshættir eru einnig léttvægir. En öðru máli gegnir um frásagnir af málatilbúnaði á hendur Gísla, heimanbúnaði hans og förinni til Geirþjófsfjarðar, og skulu nú sýndir hliðstæðir textar:

34,15

<i>S</i>	<i>M</i>	<i>B</i>
	Nú er þar til máls at taka at Þorkr býr mál til Þórsnessþings á hendr Gísla um víg Þorgríms. Á þeiri stundu selr Gísli land sitt Þorkeli Eiríkssyni ok tók við lausafé. Þat var honum mjök innan handar. Hann spyr Þorkel . . .	En nú er at segja frá Berki at hann býr málit á hendr Gísla ok býr til Þórsnessþings. En á þeiri stundu seldi (Gísli) land sitt Þorkeli Eiríkssyni ok tók fyrir lausafé. En nú spyr Gísli Þorkel . . .
Gísli spyr Þorkel . . .		

36,15

<i>S</i>	<i>M</i>	<i>B</i>
ok búa mál til á hendr honum, því at nú váru brýn málaefni, ok þurfti nú eigi getsakir at sækja.	ok búa nú mál til á hendr Gísla um víg Þorgríms.	ok búa nú mál til.

36,18–37,11

<i>S</i>	<i>M</i>	<i>B</i>
á bœnum, ok sér hann þaðan öll tíðendi. Síðan snýr hann heim til bæjarins er þeir fara brott, býr síðan ferð sína í brott af Hóli með allt sitt. Hann selr landit Þorkeli Eiríkssyni ór Keldudal ok tók fyrir lausafé þat er honum var mjök innan handar. Hann fær sér skip ok flytr fé sitt ok búferli brott þaðan. Kona hans ferr með honum. Þá fara þau út eptir Dýrafirði ok svá vestr fyrir Sléttanes ok síðan inn til Arnarfjarðar. Bar hann vestr at	á bœnum. Ok er þeir váru á burtu fór Gísli heim ok býr þegar ferð sína.	á bœnum, en snýr þegar heim er þeir eru í brautu. Nú býr hann ferð sína
	ok fær sér skip ok flytr þangat á mikinn fjárhlut, ok ferr Auðr kona hans með honum ok Guðríðr fóstura hans ok út til Húsaness ok koma þar við land. Gísli gengr þar upp til	ok fær sér skip ok flytr fé sitt ok konu ok Guðríði, fara nú út til

S	M	B
Laugabólshlíð ok gekk þar á land ok hittir smalamann. Hann spyr hvern hann væri, en hann segir slíkt er honum sýndisk ok eigi sem var. Gísli fær sér hall einn ok kastaði út í skerit er lá fyrir landi, og røri til sjálfr at forvitnask um, ok fundu þar hallinn sem niðr hafði komit. Gísli bað þar bóndason eptir gera þá er hann kœmi heim, — 'ok mun hann þá vita þykkjask hvern maðrinn verit hefir,' — því at þetta var einkis manns kast annars, því at hann var betr búinn at íþróttum en flestir menn aðrir. Gísli stígr nú á skip ok rœr út fyrir Langanes ok inn á fjorð þann er Geirþjófsfjorðr heitir. Hann gengr af Arnarfirði. Býsk hann þar um.	bœjarins ok hittir þar man, ok spyr sá hvern hann væri, en Gísli sagði til slíkt er honum sýndisk, en ekki þat sem var. Gísli tekr upp stein einn ok kastar út í hólum þann er þar var fyrir landi, ok bað þar bónda-son eptir gera þá er hann kœmi heim, ok kvað hann þá vita mundu hvern maðrinn þar hefði komit. En þat var einskis manns at inna, ok kom þar þá enn þat fram at Gísli var betr at íþróttum búinn en flestir menn aðrir. Eptir þat gengr hann á bátinn ok rœr út yfir nesit ok yfir Arnarfjorð ok yfir fjorð þann er gengr inn af Arnarfirði er heitir Geirþjófsfjorðr, ok býsk hann þar um . . .	bœjar nökkurs, ok gengr hann til húss ok hittir mann einn, en hann spurði hvern hann væri, en hann sagði slíkt til sem honum líkaði. Hann fær sér stein einn ok kastar í hólminn út er lá fyrir landinu ok bað þar son bónda eptir gera er hann kœmi heim, — 'ok mun hann þá vita hvern verit hefir.' Síðan
		stígr hann á skip ok rœr út fyrir nesit ok yfir Arnarfjorð ok inn í fjorð þann er heitir Geirþjófsfjorðr er gengr af Arnarfirði ok býsk þar um enn á nýjaleik.

Á fyrsta staðnum (34,15) tekur Finnur Jónsson texta S fram yfir MB og sleppir klausunum sem standa í MB. Ástæðan er vafalaust sú að sömu klausur eða svipaðar koma síðar, að nokkru leyti í M, sbr. og S og B (36,15), að nokkru leyti aðeins í S (36,19–20). Og Björn K. Þórólfsson segir (Vestf.s. 64 nm.): 'Að svo miklu leyti sem þessi staður er eins í E og 445, hlýtur hann að stafa frá handriti, sem báðar gerðir Gísla sögu eru komnar frá, en jafnvíst er hitt, að hann er ekki upphaflegur þar í sögunni, sem hann er settur í E, 445, heldur á efni hans betur heima nokkuru síðar.' Síðan vísar hann aftur á bls. 66, þar sem klausan um málatilbúnaðinn er prentuð í meginmáli eftir M (= E hjá B.K.Þ.), og klausan um landsöluna til Þorkels Eiríkssonar er prentuð neðanmáls eftir S (= Y hjá B.K.Þ.). Um síðari klausuna segir B.K.Þ.: 'Það, sem hér stendur, hefur sá, er samdi gerðina Y, flutt til.'

Björn er svo rígbundinn af hugmyndum Finns um sérstakt forrit fyrir S og B að hann leitar hér harla langsóttar skýringar: Fyrst á textinn að hafa afbakast í forriti allra þriggja handrita, en síðan á sá er samdi S-gerðina að hafa lagfært — og þá líklega hitt á hið rétta. En ef við sleppum öllum fyrirfram gefnum hugmyndum um skyldleika handritanna, þá liggur vitanlega miklu nær að gera ráð fyrir að hér sé aðeins um að ræða afbökun í M og B.

3) Lakari texti talinn í SM:

40,23 Egða B] Agða SM (J.H.)

41,25–26 ok segir þat mǫnnum Eyjólfis er á milli fara at hann leiti eptir honum B] biðr hann nú eptir leita S] ok sendir Bǫkrk mann at leita M

44,21 hefi ek enn B] hefi ek SM (J.H.)

Auk þeirra staða sem Jón Helgason nefnir hefur, svo sem sjá má, aðeins fundist eitt dæmi þess að Finnur Jónsson og Björn K. Þórólfs-son taki upp í aðaltexta leshátt úr B. En þar eru S og M ekki samhljóða, svo að þetta er engin bending um sérstakt forrit þeirra.

NÝ FLOKKUN

Þau dæmi sem nú hafa verið talin um hugsanlegar villur í tveimur handritum gegn einu eru fá og fremur léttvæg. Einna grunsamlegust er samstaða MB gegn S í frásögnum af för Gísla til Geirþjófsfjarðar, en hún bendir til sérstaks forrits þeirra. Mun nú ráð að kanna hvort fleira kunni að benda í sömu átt, en þá verður að beita öðrum aðferðum.

Eins og fyrir segir mótast ættartafla Finns Jónssonar af þeirri hugmynd að S sé lengd frá frumgerð sögunnar sem best sé varðveitt í M. En þótt allir hafi verið sammála um að S sé lengd, þá hafa sömu menn hinsvegar verið eins hugar um að B sé styttr. M er þannig talin standa á traustum grunni mitt á milli S og B. Frumtextinn á að vera teygður í S en stýfður í B. Þegar S hefur lengri texta en M er gert ráð fyrir að S sé lengd (frumtexti í M). En þegar S hefur lengri texta en B er gert ráð fyrir að B sé styttr (frumtexti í SM). Það er að segja, hér snúa menn blaðinu við eftir geðþótta sínum og gefnum hugmyndum um gildi handritanna.

En ef við gleymum um sinn hinni gömlu kenningu og leyfum handritunum að tala hleypidómalaust, verður niðurstaðan önnur. Þá kemur í ljós að margt bendir til þess að eitt megi ganga yfir M og B:

1) Mjög er algengt að þau hafi sameiginlega styttri og gagnorðari texta en S. Fjölmörg dæmi þessa eru auðfundin í orðamun Finns Jónssonar, til dæmis þar sem leshættir eru auðkenndir 'tf. S'. Endranær þegar B er sér um styttri texta gera menn ráð fyrir að það sé stytt, eins og fyrr segir. Beint liggur við að hér gegni sama máli — en af því leiðir að *M er einnig stytt á þessum stöðum* miðað við lengri og upprunalegri texta í S.

2) 'Viðaukarnir' í S miðað við M eru alveg sambærilegir við 'frumtextann' í S þar sem B er talin stytt. Skulu nú sýnd dæmi um þetta, fyrst um lengri texta í SB miðað við M, síðan um lengri texta í SM miðað við B:

a) SB] M

- 25,15–16 Um kveldit var á útsynningsveðr ok snæfall mikit, ok er náttar fellr í logn, og drífr í stígu alla S, Útsynningsveðr var á ok snæfall mikit, ok lygnir um aptaninn, en drifit var í stíga alla B] Ok þykknar veðrit, gerir þá logndrifu um kveldit ok hylr stígu alla M
- 28,1 ok gerði þat Þorkr bróðir hans S, [kippti] Þorkr braut s[pjótinu] B] ÷ M
- 31,19 fám nóttum síðar] ÷ M
- 32,6 ok ætlar nú at skipa til bús síns þar ok fá þar til þess er þurfti at hafa S, ok ætlar at skipa til bús síns ok fá þar til þat er þarf til at bús (!) hafa B] ok skipar til bús síns ok at setja ráð sitt M
- 32,17 þar sem Gísli játti sjálfr í vísunni S, at því sem hann játti sjálfr B] ÷ M
- 32,19 ok er nú ráð at dvelja (dvala B) ekki við] ÷ M
- 34,13 hon gerði eptir því sem Þorkell beiddi S, nú gerði hon eptir því sem hann beiddi B] ÷ M
- 36,2 ok kenna nú hvern er] ÷ M
- 39,21 xvij vetr segja flestir menn at Gísli hafi verit í sektinni S, xvii vetr kalla fróðir menn at hann hafi í sekt verit B] ÷ M
- 44,32 ok kemr hann þar í lýsing S, ok kemr í lýsing B] ÷ M

- 44,33 í glugg einn er á var húsinu S, í glugg þann er á húsinu var B] ÷ M
- 48,5-6 'Þar sé ek þá sýn er mér er lítt at skapi.' 'Hvat er það?' segir Gísli. 'Skip siglir sunnan frá Flateyju, ok er seglit stafat rauðu, ok er meiri ván at þar sé Børkr inn digri' S, 'Þar sé ek þá (sýn) sem mér er lítt at skapi.' 'Hvat sér þú?' kvað Gísli. 'Skip siglir sunnan, ok er seglit stafat með rauðu, ok meiri ván at þar sé Børkr inn digri kominn' B] 'Skip siglir þarna, ok hygg ek at þar muni vera Børkr inn digri' M
- 49,8 ok mun ek allglíkt fá látit því S, ok mun ei allólíkt verða B] ÷ M

b) SM] B

- 32,13-14 er þau talask þetta við, ok nú stingr hon fótum við S, er þau ræða þetta, þá stingr hon við fótum M] ÷ B
- 35,2-4 Þá mælti Gísli við Þórð: 'Opt hefir þú mér vel gefizk ok verit mér jafnan hlýðinn ok gert minn vilja, ok á ek þér þat vel at launa' S, Þá mælti Gísli: 'Opt hefir þú mér hlýðinn verit ok minn vilja gjörvan, ok á ek þér góðu at launa' M] ÷ B
- 37,5-7 því at þetta var einkis manns kast annars, því at hann var betr búinn at íþróttum en flestir menn aðrir S, en þat var einskis manns at inna, ok kom þar þá enn þat fram at Gísli var betr at íþróttum búinn en flestir menn aðrir M] ÷ B
- 41,23-25 ok eigi mikit koma fyrir fé þat er hann hafði fengit honum S, ok þykkir eigi mikit koma fyrir féit þat er hann fekk honum í hendr M] ÷ B
- 42,4-5 ok hittir á bæ Auðar, ok er Gísli eigi þar S, ok hittir á bæ Auðar; þeir finna eigi Gísli þar M] ÷ B
- 45,10-11 ok uggir þú nú ekki at þér, en ek em maðr sekr ok á ek hvergi vánir skjóls né trausts S, ok uggir nú ekki at þér, en ek em sekr ok hefi ek mikinn fjándskap margra manna M] ÷ B

3) Stundum má glögglega sjá hvernig styttingin hefur orðið í áföngum, og er þá ýmist að M eða B hafi stystan texta. Segja má að þessir staðir taki af tvímæli: Það er óhugsandi að stundum eigi að rekja þessa þróun áfram frá lengri texta til styttri, en stundum aftur á bak frá styttri texta til lengri. Hér hlýtur að vera um að ræða styttingu sem

stundum er meiri í M, stundum í B. Skulu nú sýnd dæmi um hvort-tveggja.

a) $S > M > B$

- 31,6–7 bindr hon um því at hoggit hafði komit í hofuðit ok hafði sprungit fyrir S, bindr hon um sár hans ok lætr eigi vel yfir hans ferð M, bindr hon um B
- 41,27–29 ‘Þykki mér báðum okkr þetta vera (mikil) skömm at fá eigi drepit Gísla, slíkir garpar ok hofðingjar sem vit þykkjumsk vera.’ Eyjólfur heitr enn at leita eptir Gísla, ok skiljask þeir at því. Nú ferr Njósna-Helgi annat sinn ok hefir með sér vist, hann er í brott viku ok sitr um síð ok snimma ef hann yrði varr við Gísla S, Eyjólfur vaknar við skjótt ok sendir enn Njósna-Helga til Geirþjófsfjarðar, ok hefir hann nú vistir með sér ok er á burt viku ok sitr nú um at hann yrði varr við Gísla M, ferr Njósna-(Helgi) nú heiman ok sitr nú um ef hann yrði varr við B
- 42,6–9 Þá fara þeir heim til bæjarins, ok segir Eyjólfur Auði at hann muni gefa henni til fé mikit ef hon vill segja til Gísla, en þat tjár ekki, ok þá ógnar hann henni ok ætlar at skelfa hana með harðindum ok hefir ekki at sæk. Ferr Eyjólfur heim við svá búit ok unir illa við sína ferð S, koma aptr til bæjar Auðar, ok býðr Eyjólfur henni mikit fé til at segja til Gísla, en þat ferr fjarri at hon vili þat. Þá heitask þeir at meiða hana at nokkuru, ok tjár þat alls ekki, ok verðr við þat heim at fara M, Fara nú til bæjar Auðar. Býðr Eyjólfur at gefa henni til fé at hon segi til Gísla, en þat tjár eigi, ok ferr hann nú heim við svá búit B
- 42,18–19 en Þorkell svarar inu sama ok kvezk eigi munu veita honum björg svá at hann hefði fé sitt í hættu eða sjálfan sik, svá at honum mætti sakar á því gefa S, Þorkell svarar inu sama ok kvezk enga björg munu veita honum þá er honum megi sakar á gefa M, en hann svarar honum enn sem fyrr B
- 46,19–20 Nú grunar Eyjólfur þetta ok sendir nú Njósna-Helga at hann verði þessa varr; ferr hann síðan at vanda sínum S, Kemr þessi kvittr fyrir Eyjólf inn grá, ok hlýtr Helgi enn at fara M, Nú ferr Njósna-(Helgi) heiman at vanda sínum B

- 49,9–11 en ef í sundr berr með oss ok gefi þeir engan gaum at ok ráði ekki í þetta, þá skulu vit róa bæði slíkt er vit megum þegar er sýn felr í milli vár S, ok ef nokkur berr þá um fram mun ek róa sem ek má ok leita þess á at sem skjótast skildi með oss M, en ef okkr berr um fram mun ek róa slíkt er ek má svá at skili með oss B
- 50,22–23 Þorkr þóttisk eigi mega veita atgöngu Ingjalði landseta sínum, ok kvezk eigi nenna at láta drepa hann S, Berki þykkir eigi þat til liggja at veita Ingjalði atgöngu, landseta sínum M, ok nú þykkjask þeir eigi mega veita atgöngu at Ingjalði ok drepa hann B
- Þetta dæmi sýnir greinilega hvernig M og B eru stytthvort í sínu lagi.
- 52,4–5 Gísli komsk at landi í húminu því at þá tók at myrkva af nótt S, Þá var myrkt af nótt er hann komsk at landi M, kemsk nú at landi B

b) $S \succ B \succ M$

- 31,15 Eptir þetta ferr Þorsteinn ok segir Gísla hvat títt er, kveðr þessu valda móður sína S, Nú ferr Þorsteinn ok hittir Gísla ok segir honum hvat títt er B, Nú ferr Þorsteinn á fund Gísla M
- 32,10 ‘Nú vil ek, Þórdís, at þú segir mér þat er ek hefi þik stundum eptir spurt.’ ‘Hvat er þat?’ segir hon S, ‘Nú vil ek, Þórdís, at þú segir mér þat er ek hefi þik mjök opt at frétt’ B, ‘Nú vil ek at þú segir mér’ M
- 33,6–7 at Þórdís hefir nú sagt at hann hefir vegit Þorgrím ok er nú upp komit málit fyrir alþýðu S, at [Þ]órdís hefir sagt ok nú er upp komit málit B, at Þórdís hefir nú upp rofit málit M
- 35,13–14 Þórðr var nokkut glíkr Gísla í ferðinni ok mikill maðrinn vexti S, en Þórður va[r mik]jill vexti ok líkr Gísla B, Þórðr var mikill maðr vexti M
- 45,12–13 eða ella er ekki mark at um mína forspá, ok vænti ek þó at þat muni ekki af mér til hljótask; munu vit nú skiljask at sinni ok eigi með svá mikilli blíðu sem vera ætti S, ok munu vit nú skiljask ok eigi svá vel sem vera ætti B, ok munum vit nú skilja ok verr en vera skyldi M

46,12–14 Nú undrask menn þetta mjök þeir sem þar koma ok sjá smíðarnar, því at menn vissu at Ingjaldr var lítt hagr, en þetta var svá vel smíðat allt at langt bar af oðru smíði. Gísli er þar iij vetr í samt, en hann er brott um sumrum ok er þá í Geirþjófsfirði S, Nú undrask menn þetta, (því) at Ingjaldr er ekki hagr, en allt er vel smíðat. Nú er Gísli þar iii vetr, en um sumarit er hann í Geirþjófsfirði B, Menn undruðusk því þat var svá vel smíðat margt sem Ingjaldr átti, því at hann var ekki hagr. Gísli er ávallt á sumrum í Geirþjófsfirði M

NÁINN SKYLDLEIKI M OG B

Undanfarandi dæmi þar sem fram kemur sameiginleg stytting — að vísu misjafnlega mikil — í M og B benda eindregið til þess að þau hafi átt sérstakt forrit. Nú skal telja nokkur dæmi af mörgum til viðbótar um sameiginlegt stytt orðalag í MB, en þetta er fullkomin sönnun um sérstakt forrit þeirra.

- 23,24–24,1 Þetta haust it sama vill Þorgrímr hafa inni vinaboð S] Þorgrímr ætlaði at hafa haustboð at vetrnóttum M, ætlar Þorgrímr at hafa haust[b]oð B
- 24,12 ok kemr hér nú at því, af því at eigi mun ek menn til þess fá at senda eptir gripunum S] ok mun ek eigi eptir þeim senda M, Eigi mun ek menn eptir senda B
- 25,2 ‘Þat ætla ek,’ sagði Geirmundr, ‘at hann vildi at þú léðir’ S] ‘Vel þótti honum at ek færa eptir’ M ‘[Þat vildi] hann at ek færa eptir’ B
- 25,20–21 Ok er þau hjón kvámu í hvílu sína tekr Gísli til orða S] Gísli mælti við Auði konu sína M, Þá mælti Gísli við konu sína B
- 34,22 ok hefir hann þá tekit hest sinn, hann tálmar fyrir þeim slíkt er hann má ok seinkar fōrinni S] ok seinkar nú ferðina þeira heldr M, ok seinkar nú fyrir þeim B
- 36,16 ferr Bqrkr nú heim við þetta ok unir illa við sína ferð S] ok fara síðan (nú B) heim MB
- 39,10–11 Þeir Bqrkr kaupa nú þessu, ok ferr hann heim eptir þat, en Eyjólftr tók við fénu S] Hann tekr við fénu ok heitr (heitr honum B) sinni umsýslu MB

40,10–14 draumkonan . . . mælti: ‘Nú skal gera vinveitt við þik, Gísli,’ sagði hon. ‘Mun ek nú segja þér fyrir hve marga (vetr) þú átt ólifat. Eldar þessir merkja aldr þinn, en þat ræð ek þér, segir hon, at meðan þú lifir skalt (þú) fyrir láta fornan sið ok ǫll blót ǫnnur; ǫngva skaltu galdra nema né fyrnsku; vertu vel við haltan ok blindan ok þér minni menn, ok vætti ek,’ segir hon, ‘ef þú ferr svá með at þér dugi vel, en svá marga átt þú vetr ólifat sem eldarnir váru óbrunnir,’ ok síðan vaknaða ek S] draumkona mín . . . sagði at þat merkti aldr minn, hvat ek ætta eptir ólifat, ok hon réð mér þat meðan ek lifða at láta leiðask forna sið ok nema enga galdra né fornaskju ok vera vel við daufan ok haltan ok fátœka ok fáráða; eigi var draumrinn lengri M, draumkonan . . . sagði [mér] at þetta merkti ald[r] minn, hvat ek ætta ólifat, ok h[on] réð mér þat at á meðan ek lifða skylda ek fyrir láta fornan sið ok blót ok galdra ok fyrnsku, en vera vel við haltan ok blindan ok mér minni menn B

REGLUR VIÐ MAT LESHÁTTA

Á bls. 133 hér á undan er sýnd ættartafla handrita sem Jón Helgason telur líklegasta. Ef hún er rétt, segir hann,

får 445c meget stor betydning for Gísla sagas tekstkritik. Overensstemmelse mellem to af redaktionerne over for den tredje giver da den oprindelige tekst, eller i hvert fald den oprindeligeste, der kan bringes til veje.

En þetta mat breytist þegar það kemur í ljós að M og B hafa átt sérstakt forrit. Samkvæmt undanfarandi rannsókn er ættartafla handritanna á þessa leið:

$$\begin{array}{c} X \\ \hline S \quad Y \\ \quad \quad \quad \hline \quad M \quad B \end{array}$$

Meginreglur við mat á gildi handritanna verða þá sem hér segir:

- 1) Ef annaðhvort M eða B fylgir S, dæmist sá lesháttur upprunalegur.
- 2) Ef hvert handritanna þriggja fer sína leið, er líklegt að texti S sé upprunalegastur. M gengur nær því að gildi en B.

3) Ef M og B eru samhljóða gegn S, þá er álitamál hvor leshátturinn sé réttari, því að MB eru fulltrúar fyrir eitt handrit (Y) hliðstætt S.

4) Vert er að minnast þess að Y hefur verið stytt, og auk þess er B mjög stytt til viðbótar við styttingarnar í Y. Fyllri leshættir í S munu því yfirleitt vera upprunalegir.

5) Ef uppskriftum S: A og J ber á milli, skal kanna hvort M(B) eru til samanburðar og velja þann leshátt S sem fær stuðning af M(B).

Meiri hluti sögunnar er aðeins varðveittur í tveimur handritum, S og M, og vandast þá málið við mat þeirra. Helst má taka mið af því að M er sannanlega stytt, og verður að gera ráð fyrir að S sé yfirleitt upprunalegra. Mestur er munurinn í upphafi sögunnar, og verður sá hluti tekinn til sérstakrar meðferðar hér á eftir. Þess skal þegar getið að sú rannsókn bendir eindregið til að S sé þar einnig upprunalegra, og hafi M verið tiltakanlega mikið stytt í söguupphafinu.

GÍSLASAGA OG EYRBYGGJA

Í Eyrbyggjasögu er vikið að nokkrum sömu atburðum sem í Gíslasögu, og orðalag er svo líkt á köflum að bein rittengsl hljóta að vera milli sagnanna. Höfundur Eyrbyggju gerir sýnilega ráð fyrir að efni þetta sé alkunnugt, og sýnir það að Gíslasaga er eldri. Í formála Vestfirðinga sagna er gerð allnákvæm grein fyrir skyldleika sagnanna (bls. xvi-xviii). Orðalagslíkingar eru mun meiri við lengri gerð Gíslasögu (S), en fyrir bregður þó nánari tengslum við M. Til glöggvunar skulu hér birtir tveir kaflar þar sem orðalag er líkast í Gíslasögu og Eyrbyggju.

<i>Gíslasaga S</i> (Membr. Reg. Dep. 78–9)	<i>Gíslasaga M</i> (Ísl. forn. VI, 116–17)	<i>Eyrbyggjasaga</i> (Ísl. forn. IV, 23–24)
Ok þegar Eyjólfur þykkisk til færr, ferr hann heiman við inn tólfta mann ok suðr yfir Breiðafjörð til fundar við Þork ok segir honum tíðendi þessi ok allan atburð þessa máls, ok þykkisk hafa illt af fengit. Þorkr verðr glaðr við þessa sögu ok biðr nú Þórdísi at henni takisk	Nú ferr Eyjólfur heiman við inn tólfta mann suðr til fundar við Þork inn digra ok sagði honum þessi tíðendi ok allan atburð. Ok varð Þorkr kátr við þetta ok biðr Þórdísi taka vel honum Eyjólfu, — 'ok mun þú ást þá ina	Þat var einn dag öndverðan vetr at Helgafelli at þar gengu inn tólf menn alvápnáðir. Þar var Eyjólfur inn grái, frændi Barkar, sonr Þórðar gellis; hann bjó í Otradal vestr í Arnarfirði. En er þeir váru at tíðendum spurðir, þá sögðu þeir dráp

Gíslasaga S

vel til ok fagni vel Eyjólfí,
— 'því at hann hefir rekit
af höndum oss skömm ok
svívírding, ok lát þér nú
í hug koma ást þá er þú
unnir Þorgrími bróður
mínum, ok tak nú við
þeim vel ok ger beint
við þá.' Þórdís segir:
'Gráta mun ek Gísla
bróður minn, en fagna
eigi dauða hans.' Ok um
kveldit var sett borð fyrir
þá Eyjólf ok Þork. Þeir
tala nú margt um kveldit
ok váru allkátir. Síðan
váru borð tekin, ok bar
Þórdís mat á borð fyrir
menn. Eyjólf hafði sverð
þat í hendi er Gísli hafði
átt bróðir hennar. Hon
slær þá niðr spánunum er
hon ætlaði áðr at fá mǫnn-
um ór keraldinu er hon
helt á, ok lýtr hon niðr,
ok lætr sem hon samni
saman spánunum. Hon
þrífir um meðalkafla (á)
sverðinu ok bregðr því
skjótt. Hon leggtr þá neðan
undir borðit ok ætlar at
leggja neðan í smáþarma
Eyjólf, en gaddhjalt var
á sverðinu, ok gáði hon
eigi þess, ok nam gaddrinn
við borðinu, ok berr lagit
neðar en hon hugði ok
kom í lærit, ok varð þat
svøðusár mjök mikit. Þeir
Eyjólf hlaupa nú upp
skjótt ok fǫrunautar hans
ok hrinda fram borðunum,
ok steypisk niðr matrinn

Gíslasaga M

miklu er þú unnir Þor-
grími bróður mínum, ok
ger vel við Eyjólf.

'Gráta mun ek Gísla
bróður minn,' segir
Þórdís; 'en mun eigi
vel fagnat Gíslabana ef
grautr er gǫrr ok gefinn?'
Ok um kveldit er hon
bar mat fram, fellir hon
niðr spánatrogit. Eyjólf
hafði lagt sverð þat í
milli stokks ok fóta
sér er Gísli hafði átt.
Þórdís kennir sverðit,
ok er hon lýtr niðr
eptir spánunum, þreif
hon meðalkaflann á
sverðinu ok leggtr til
Eyjólf, ok vildi leggja
á honum miðjum.
Gáði hon eigi at hjaltit
horfði upp ok nam við
borðinu. Hon lagði
neðar en hon hafði
ætlat, ok kom í lærit,
ok var þat mikit sár.
Þorkr tekr Þórdísi ok
snarar af henni
sverðit. Þeir hlaupa upp
allir ok hrinda fram
borðunum ok matnum.

Eyrbyggjasaga

Gísli Súrssonar ok þeira
manna er látizt höfðu
fyrir honum áðr hann
fell. Við þessi tíðendi
varð Þorkr allgleymr
ok bað Þórdísi ok
Snorra at þau skyldu
fagna Eyjólfí sem bezt,
þeim manni er svá
mikla skömm hafði
rekit af höndum þeim
frændum. Snorri lét sér
fátt finnask um þessi
tíðendi, en Þórdís segir
at þá var vel fagnat —
'ef grautr er gefinn
Gíslabana.' Þorkr
svarar: 'Eigi hlutumk
ek til málsverða.'
Þorkr skipar Eyjólfí
í öndvegi, en fǫrunautum
hans útar frá honum.
Þeir skutu vápnum
sínum á gólfít. Þorkr
sat innar frá Eyjólfí,
en þá Snorri. Þórdís
bar innar grautartrygla
á borð ok helt með á
spánunum, ok er hon
setti fyrir Eyjólf, þá
fell niðr spánn fyrir
henni. Hon laut niðr
eptir ok tók sverð hans
Eyjólf, ok brá skjótt
ok lagði síðan upp
undir borðit, ok kom í
lær Eyjólfí, en hjaltit
nam við borðinu, ok
varð þó sárit mikit.
Þorkr hratt fram
borðinu ok sló til
Þórdísar. Snorri hratt
Berki svá at hann fell

Gíslasaga S

allr. Þorkr tekr Þórdísi
høndum ok tók af henni
sverðit ok kvað hana vera
vitlausa ok lýstr hana
kinnhest. Þorkr býðr
Eyjólfu eindæmi fyrir
þenna atburð, ok gerir
Eyjólfur þegar í stað full
manngjöld fyrir áverkann,
en kvezk gera mundu
miklu meira ef Berki hefði
eigi farit svá vel. Eptir
þetta nefnir Þórdís sér
vátta ok segir skilit við
Þorck bónda sinn, ok kvezk
eigi mundu koma í sama
rekkju honum síðan, ok
þat efndi hon. Fór hon þá
út á Eyri á Þórdísarstaði,
ok bjó hon þar nokkura
vetr síðan. En Þorkr var
þá eptir at Helgafelli, þar
til er Snorri goði kom
honum brott, ok fór hann
þá at búa í Glerárskóga
í Hvammsfirði. Eyjólfur fór
heim vestr í Otradal ok
undi illa við sína ferð.

Gíslasaga S

(Membr. Reg. Dep. 38)

Enn hon var þá eigi
heil kona . . . ok er at
þeiri stundu kom sem hon
skyldi léttari verða, ól
hon sveinbarn, ok var
sveinn sá vatni ausinn
ok nefndr Þorgrímur eptir
föður sínum. Enn er hann
vex upp þá þótti hann
vera þungr í skapi ok
óeirinn um allt, ok var
þá snúit nafni hans ok

Gíslasaga M

Þorkr bauð Eyjólfu
sjálfðæmi fyrir þetta,
ok gerði hann full
manngjöld ok kvezk
gort hafa mundu meira
ef Berki hefði verr í
farit. Þórdís nefnir sér
þá vátta ok segir skilit
við Þorck, ok kvezk eigi
skyldu koma síðan í
sömu sæng hjá honum,
ok þat endi hon.
Fór hon þá at búa á
Þórdísarstöðum út á Eyri.
En Þorkr er eptir at
Helgafelli til þess er
Snorri goði kom honum
á brott, ok fór Þorkr þá
at búa í Glerárskógum.
En Eyjólfur ferr heim
ok unír illa við sína
ferð.

Gíslasaga M

(Ísl. forn. VI, 57)

Hon fór eigi ein
saman, þá er þetta
var, ok fæðir hon
svein, ok er hann
vatni ausinn ok er
fyrst nefndr Þorgrímur
eptir föður sínum.
Ok er hann vex upp,
þótti þeim hann
þungr í skaplyndi ok
óeirinn, ok var snúit
nafninu ok kallaðr

Eyrbyggjasaga

við, en tók til móður
sinnar ok setti hana
niðr hjá sér, ok kvað
ærnar skapraunir hennar
þótt hon væri óbarin.
Eyjólfur hljóp upp ok
hans menn, ok helt þar
maðr á manni. Þar
urðu þær málalykðir at
Þorck seldi Eyjólfu
sjálfðæmi, ok gerði
hann mikit fé sér til
handa fyrir áverkann.
Fór hann við þat í
brott. Af þessu óx mjök
ópökki með þeim
Berki ok Snorra.

Eyrbyggjasaga

(Ísl. forn. IV, 20)

Nokkurum nóttum síðar
fæddi Þórdís . . . barn, ok
var sá sveinn kallaðr Þor-
grímur eptir feðr sínum.
Litlu síðar giptisk Þórdís
Berki inum dígra, bróður
Þorgríms, ok rézk til bús
með honum til Helgafells.
Þá fór Þorgrímur sonr
hennar í Álptafjörð ok
var þar at fóstri með
Þorbrandi. Hann var heldr

Gíslasaga S
kallaðr Snerrir, en því
næst var hann kallaðr
Snorri.

Gíslasaga M
Snorri goði.

Eyrbyggjasaga
ósvífr í æskunni, ok var
hann af því Snerrir kallaðr
ok eptir þat Snorri.

Mönnum hefur lengi verið ljós hinn náni skyldleiki S-texta Gíslasögu við Eyrbyggju, og hafa þeir skýrt hann þannig að sá er samdi S-gerðina hafi notað Eyrbyggju.⁶ Segja má að þá sé heldur en ekki seilst um hurð til loku: Fyrst er gert ráð fyrir að styttri gerð Gíslasögu hafi haft áhrif á Eyrbyggju, en síðan Eyrbyggja á lengri gerð Gíslasögu. En samkvæmt því sem hér á undan er fram haldið um gerðir Gíslasögu, fellur allt í ljúfa löð. Höfundur Eyrbyggju hefur stuðst við gerð Gíslasögu sem staðið hefur mjög nærri frumtextanum, enda aldursmunur sagnanna lítill, í mesta lagi nokkrir áratugir. S stendur nær þessum forna texta heldur en M, en þó hefur M stundum varðveitt frumtexta þar sem breytingar eru í S:

	X	
Eyrb.	S	Y
		M

Samanburðurinn við Eyrbyggju styður þannig eindregið þá niðurstöðu sem hér er leidd fram.

INNGANGUR SÖGUNNAR

Munurinn á gerðum Gíslasögu er miklu mestur í upphafi sögunnar, í inngangskaflanum þar sem söguviðið er Noregur. Fræðimenn hafa verið á einu máli um að styttri gerðin sé hér sem annars staðar í sögunni upprunalegri en hin lengri (sbr. bls. 131–132 hér að framan). Sú niðurstaða virðist einkum fengin með því að einblína á það leiðsöguhnoða að í öndverðu hafi sagan verið því nær fullkomin að *mati nú-tíðarmanna*, og allar breytingar síðan hafi orðið til að spilla henni.

Ekki er unnt að sjá að neinn hafi tekið upphafskafnann til rækilegrar hleypidómalausrar athugunar. Slík rannsókn er að sjálfsögðu allmiklum vandkvæðum bundin og hæpið að óyggjandi niðurstaða fáiast, þar sem einungis er um tvær textagerðir að ræða og hefðbundnar aðferðir textafræðinnar duga heldur skammt. Eina ráðið virðist að bera stíl, efnis-

⁶ Sjá Björn K. Þórólfsson, *Vestfirðinga sögur*, xlvii.

atriði og efnistöð inngangskafans saman við aðra hluta sögunnar og reyna með því móti að komast að hvor gerð inngangskafans falli betur að söguheildinni.

Við samantekt þessarar ritgerðar var gerð lausleg athugun á ýmsum stílfraðilegum atriðum, svo sem setningaskipun og tenginganoftkun, hliðstæðum og andstæðum, stuðlun og notkun beinnar ræðu. Skemmst er þar frá að segja að ekki kom fram teljandi munur á gerðum inngangskafans hvað þessi atriði snerti nema í notkun beinnar ræðu. Það atriði var þá borið saman við aðalsöguna og fékkst þá eftirfarandi niðurstaða:

Hundraðshlutar beinnar ræðu

	Inngangur	Aðalsaga
M-gerð	9.2	26.7
S-gerð	28.9	27.2

Ljóst er að inngangskafli styttri gerðar sker sig úr og að þessu leyti fellur S-gerðin betur að söguheildinni.

VÍSBENDINGAR UM ÓKOMNA ATBURÐI

Alengt er í Íslendingasögum að lesandanum sé gefinn nokkur kostur á að skygnast inn í framtíðina. Í Gíslasögu eru oft gefnar vísbendingar um það sem koma skal, og alla jafna fremur augljósar. Gleggsta dæmið eru draumar Gísla en nokkur fleiri skulu hér talin. Fyrst skal nefna spádóm Gests Oddleifssonar á vorþingi:

Þorkell mælti þá til Gests: 'Hvé lengi ætlar þú at kapp þeira Haukdæla ok yfiringr muni vera svá mikill?' Gestr svarar: 'Eigi munu þeir allir samþykkir it þriðja sumar er þar eru nú í þeim flokki.' (Ísl. forn. VI, 21.)

Annað glöggd dæmi eru orð Gísla þegar hann hefur smíðað pening þann sem þeir Vésteinn skyldu hvor hafa hálfan og sendast á milli til jarteikna ef líf annars hvors lægi við:

' . . . ok skulu vit þetta því at eins sendask á milli at líf annars hvárs okkar liggi við. En mér segir svá hugr um at vit munim þurfa at sendask á milli þó at vit hittimsk eigi sjálfir.' (Ísl. forn. VI, 28–29.)

Loks skulu hér tífunduð ummæli Gísla þá er þeir Þorkell bróðir hans skildust hinsta sinni:

Ok er Gísli er á skip kominn stendr Þorkell á landi. Þá mælti Gísli: 'Nú þykkisk þú öllum fótum í etu standa ok vera vinr margra höfðingja ok uggir nú ekki at þér, en ek em sekr ok hefi ek mikinn fjándskap margra manna. En þat kann ek þér at segja at þú munt þó fyrr drepinn en ek. Ok munu vit nú skilja ok verr en vera skyldi ok sjásk aldri síðan, en vita skaltu þat at eigi mynda ek svá við þik gera.' (Ísl. fornrr. VI, 78.)

Lítum nú á ein ummæli af þessu tagi sem inngangur S-gerðar hefur umfram M. Hinn eldri Gísli fékk léð sverðið Grásíðu hjá Kol þræl til hólmgöngunnar við Björn hinn blakka og þótti honum mikið fyrir að ljá. Þegar þrællinn heimti sverð sitt vildi Gísli kaupa það, en Kolur vildi ekki selja. Býður Gísli honum mörg góð boð fyrir sverðið en hann vill ekkert annað en hafa sverð sitt. Því neitar Gísli og veita þeir síðan hvor öðrum banasár:

Þá mælti Kolr: 'Nú hefði farit betr at ek hefða tekit við sverði mínu í fyrstu sem ek beidda, ok mun þó endir einn leyst vera um þá ógiptu er yðr frændum mun þar af standa. (Membr. Reg. Dep., bls. 7.)

Ummæli Kols eru ekki í frásögn M-gerðarinnar af þessum atburði og lesandinn verður ekki var við Grásíðubrot á ný fyrr en úr þeim er smíðað spjótið sem Vésteinn er síðan veginn með.

Um þetta atriði segir Björn K. Þórólfsson í formála fyrir útgáfu sinni á Gíslasögu:

Það er eitt af einkennum Gísla sögu, að hún lætur lesandann skyggast í innra mann þeirra, sem hún segir frá, og skynja á þann hátt margt, sem aðrar sögur mundu meir sýna á ytra borðinu. En í Y vantar skilning á þessu. Söguritarinn lætur ættarboðlun þá, er fylgdi Grásíðu, læsa sig í sálarlíf Gísla Súrssonar, án þess að hún sé beinlínis lögð á með orðum. En í Y er þessu breytt. Þrællinn formælir frændum banamanns síns feigum munn. (Ísl. fornrr. VI, xlvi.)

Og enn segir hann:

Þrátt fyrir galla gerðarinnar Y kemur þar fram frásagnarlist, sem stundum er með ágætum. Formælingin, sem lögð er þrælum í munn, er svo vel orðuð, að merkir fræðimenn hafa talið hana upphaflega í sögunni. En ekki er sennilegt, að svona löguð formæling hefði verið felld burt í uppskriftum, ef hún hefði staðið í sögunni frá öndverðu. (Ísl. fornr. VI, xlvi.)

Hér skýtur nokkuð skökku við. Annars staðar í inngangi sínum telur Björn jafnan að breytingar á hinni upprunalegu sögu hafi orðið til ills eins; t. d. hafi andlátsorð Vésteins verið aflöguð, ýmsum óþörfum skýringum bætt við o. s. frv. En formælingu þrælsins telur hann hins vegar svo vel orðaða að ekki sé sennilegt að hún hefði verið felld burt í uppskriftum. Þar með er röksemdafærslan komin í hring: a) Sumt í lengri gerð sögunnar er að mati útgefanda ekki góð frásagnarlist; af því leiðir að það er seinni tíma skemmd á góðri sagnalist. b) Sumt í lengri gerð sögunnar er góð frásagnarlist; og þar sem góðri sagnalist hefði ekki verið burt kastað í uppskriftum getur hún ekki verið upprunaleg. — Þar með er líkt á komið fyrir lengri gerð sögunnar og sakborningi í galdramáli sem fleygt er fjötruðum í vatn til að skera úr um sekt hans eða sýknu: ef hann flýtur er hann víslega einn galdra-kroppur, en sökkvi hann er hann saklaus. En hvort sem hann flýtur eða sekkur eru dagar hans taldir.

Ef litið er á umræddan stað í inngangi Gíslasögu án hleypidóma virðist einsýnt að sú frásagnartækni sem beitt er í S er í fullkomnu samræmi við venjur höfundarins. Hann vill með formælingu þrælsins gefa lesendum sínum til kynna að hið brotna sverð eigi eftir að koma við sögu síðar og verða kyni eldra Gísla til meins.

FYRIRHYGGJA Í LÝSINGUM PERSÓNA

Stundum gefur höfundur lesara sínum vísbendingu um hlutverk persóna í sögunni um leið og hann nefnir þær til sögu:

Maðr hét Þorgrímr ok var kallaðr nef. Hann bjó á Nefsstöðum fyrir innan Haukadalsá. Hann var fullr af görningum ok fjölkynngi ok var seiðskratti sem mestr mátti verða. (Ísl. fornr. VI, 37.)

Ellegar þá að lýsing á eiginleikum persóna kemur í þann mund að þeir eiginleikar fara að skipta máli fyrir framvindu sögunnar:

Þorkell var ofláti mikill ok vann ekki fyrir búi þeira, en Gísli vann nótt með degi. (Ísl. forn. VI, 29–30.)

Í S gætir þessarar frásagnarfyrirhyggju nokkru meira en í M. T. a. m. segir svo þá er Þórður huglausi er nefndur til sögu í S:

Þræll sá var með Gísla er hét Þórðr inn huglausi. Hann var mikill maðr vexti, nær því sem Gísli. (Membr. Reg. Dep., bls. 28.)

Vaxtar Þórðar er í M ekki getið fyrr en eftir að Gísli hefur egnt fyrir eftirleitarmennina með því að gefa Þórði kápuna bláu og láta hann íklæðast henni. Í S er einnig hnykkt á miklum vexti þrælsins á þeim stað.

Þegar systir Þorgríms nefns er nefnd til sögu í S segir svo:

Upp í dalinn langt bjó sá maðr er Þorkell hét ok kallaðr annmarki. Hann var kvángaðr ok hét Þórhalla kona hans, hon var systir Þorgríms nefns. Þorkell annmarki fylgði at nafni sínu en Þórhalla bætti þó hvergi um fyrir honum. (Membr. Reg. Dep., bls. 15.)

Síðar í sögunni er hún nefnd Auðbjörg, svo sem hún er kölluð í M. Þess ber þó að geta að í M eru þau hjón ekki nefnd til sögu fyrr en eftir víg Þorgríms Freysgoða, og þegar þar er komið sögu í S er hún samsaga M um nafn kerlingar.

Ekki virðist auðvelt að skera úr um það hvort þessi klausa í S er seinni tíma viðbót eða hefur staðið í sögunni frá öndverðu. Hliðstæðu við lýsingu þessa er að finna síðar í sögunni þar sem lýst er þeim hjónum Ref og Álfdísi á Haugi. Sagt er um þau, eins og Þorkel annmarka og hans konu, að þau séu gallagripir bæði tvö og klykkt út með því að geta þess að með þeim sé jafnræði. Gíslasaga er sem kunnugt er mjög byggð upp af hliðstæðum,⁷ og því er það fremur stuðningur við fyrrnefnda klausu í S að hliðstæða hennar skuli finnast. Þeim Ref og Álfdísi er svo lýst:

Nú leitar hann ráðs ok ferr ofan til sjávarins ok kemsk þar inn með flæðarþokkum til Haugs í myrkrinu ok hittir bónda einn er Refr hét ok var allra manna slægastr . . . Refr átti sér konu er Álfdísi hét, væn at yfirliti, en fárskona sem mest í skapi ok var inn mesti kvenskratti; með þeim Ref var jafnræði. (Ísl. forn. VI, 86.)

⁷ Sbr. t. a. m. Magnus Olsen, Om Gísla saga's opbygning, *Arkiv för nordisk filologi* 1930, bls. 150–160.

Tvívegis í sögunni þjargar Gísli lífi sínu með því að leika annan mann; fyrst þrælinn Þórð huglausa og síðar Helga Ingjaldsfiðl. Þegar Þórður er nefndur til sögu í S segir, eins og fyrr er getið, að hann sé mikill vexti, nær því sem Gísli. Og báðum gerðum ber saman um mikinn vöxt Ingjaldsfiðlsins: ‘. . . hann var mikill vexti, nær sem troll.’ Lýsing á vexti þessara aukapersóna þjónar engum öðrum tilgangi í sögunni en að undirbúa það að hægt sé að villast á Þórði og Gísla og síðan að Gísli geti leikið fíflíð. Í þessu sambandi er einkar athyglivert að þess er hvergi getið í M að Gísli sé mikill vexti. Þegar þau systkin eru nefnd til sögu í M er tekið svo til orða:

Dóttir þeira er nefnd Þórdís ok var hon ellst barna þeira. Þorkell hét sonr þeira inn ellsti, annarr Gísli, Ari inn yngsti, ok vaxa allir upp heima þar. Fundusk eigi fremri menn þar í nánd, þeira jafnaldrar. . . . Þat töludu sumir menn at Bárðr fíflði Þórdísi Þorbjarnardóttur; hon var bæði væn ok vitr. (Ísl. forn. VI, 6–7.)

Öllu betri skil eru þeim systkinum gerð í upphafi sögu þeirra í S:

Þau Þorbjörn ok Ísgerðr áttu börn þau er nefna verðr. Þorkell hét son þeira inn ellsti, annarr Gísli, Ari hét inn þriði, ok fór hann þegar austr til Freyseyjar til fóstrs, ok er hann lítt við sögu þessa. Þórdís hét dóttir þeira. Þorkell var maðr mikill ok fríðr sýnum, ramr at afli ok skrautmenni it mesta. Gísli var maðr svartr ok sem þeir menn er stórir váru vexti, ógerla vissu menn afl hans. Hann var hagr maðr ok iðjumaðr mikill, hógværr í skapi. Þórdís systir þeira var fríð kona sýnum, skörungr mikill ok helldr harðfeng í skapi ok vargr inn mesti. (Membr. Reg. Dep., bls. 7–8.)

Enn virðist S fara fremur eftir þeim venjum sem söguhöfundur hefur. Þau systkin, sem eru burðarásar sögunnar, eru hér kynnt til sögu, ekki bara nefnd til hennar. Allar helstu lyndiseinkunnir þeirra koma fram og lesandinn fær glögga mynd af þeim. Í styttri gerð sögunnar er alls ekki lýst útlimi eða skaphöfn bræðranna en sagt um Þórdísi að hún hafi verið bæði væn og vitur. En hvergi í sögunni sýnir Þórdís svo mikla vitsmuni að hún eigi skilið þessa einkunn í upphafi. Hins vegar er lýsing hennar í lengri gerðinni í fullu samræmi við allar athafnir hennar síðar í sögunni. Og í S er skýrt tekið fram að Gísli hafi verið mikill vexti, eins og báðar gerðir segja síðar um Þórð huglausa og Helga Ingjaldsfiðl.

Þegar Kolur þræll er nefndur til sögu í S dylst engum að þar er á ferð nokkuð veigamikil persóna:

Dóttir hans hét Ingibjörg, hon var kvenna vænst. Hennar bað Ari Þorkelsson ok var hon honum gipt. Hann tók fjárhlut mikinn með henni. Henni fylgði sá maðr heiman er Kolr hét, hann var mikill at kyni. Hann hafði hertekinn verit ok var kallaðr þræll. Hann fór með Ingibjörgu í Súrnadal. (Membr. Reg. Dep., bls. 4.)

Í þessari kynningu kemur fram að Kolur sé mikill að kyni, og því er ekki undarlegt að hann reynist síðar eiga kjörgrip mikinn.

M drepur hins vegar einungis stuttlega á Kol um leið og getið er kvonfangs Ara: 'Kolr hét þræll, er í brott fór með henni.' Það eitt að Kolur er nefndur til sögu gefur að vísu til kynna að honum muni ætlað nokkurt hlutverk síðar, en miðað við meðhöndlun söguhöfundar á öðrum ófrjálsum persónum sögunnar kemur það nokkuð spáskt fyrir sjónir að þræll skuli eiga gersemi í sverði og reiða þar á ofan vopn að drottni sínum. Öll frásögn S af Kol er hins vegar rökrétt og fellur vel að söguheildinni; allt frá því hann er kynntur til sögu þar til hann deyjandi spáir kyni fjandmanns síns illspám.

VEÐURLÝSINGAR

Veður skiptir miklu máli á ýmsum örlagastundum Gíslasögu, og skulu nú rakin nokkur dæmi þess. Nóttina sem Vésteinn var drepinn

kemr bylr á húsit svá mikill at af tekr þekjuna alla oðrum megin af húsinu. Þat fylgði þessu at vatn fell ór himni svá mikit at þat var með ódæmum, ok tóku húsin at drjúpa sem líkligt var er þakit tók at rofna. (Ísl. fornrr. VI, 43.)

Afleiðing þessa veðurs varð sú að Gísli og aðrir heimamenn fóru út að duga heyjum. Þá gafst gott færi á Vésteini.

Nákvæm lýsing er á veðri nóttina sem Gísli vegur Þorgrím. Í S-gerðinni er meiri áhersla lögð á úrkomuna, sem vissulega var aðalatriðið:

S

(Membr. Reg. Dep., 34)

Um kveldit var á útsynningsveðr ok snæfall mikit, ok er náttar fellr í logn ok drífr í stígu alla.

M

(Ísl. fornrr. VI, 52)

Ok þykknar veðrit, gerir þá logndrífú um kveldit ok hylr stígu alla.

Ög þar sem drífur í stígu alla er ekki hægt að rekja slóð vegandans frá Sæbóli. — Öðruvísi fór á banadægri Gísla:

Veðri var þann veg farit at var á logn mikit, hélufall var ok mikit.
 . . . Nú fara þau öll ok eru þær í kyrtlum ok draga kyrtlarnir döggs-
 slóðina. (Ísl. fornr. VI, 109.)

Slóð þeirra hjóna og Guðríðar var nú auðrakin eftirleitarmönnum.

Eftir ófrið við Hólmgöngu-Skeggja og syni hans í Noregi fluttist Þorbjörn súr með skylduliði sínu til Íslands. Þegar synir Skeggja reyna að brenna þau inni í hefnd fyrir áverka föður síns tekst þeim Gísla að komast úr brennunni. M segir svo frá:

Fara þeir nú þaðan sex tigur manna ok koma á Stokka um nótt ok bera eld at húsum. En þau váru öll í svefni í skemmu einni, Þorbjörn ok synir hans ok Þórdís. Þar váru inni sýruker tvau í því húsi. Nú taka þeir Gísli hafrstökkur tvær ok drepa þeim í sýrukerin ok verjask svá eldinum ok slökkva svá þrysvar þar fyrir þeim eldinn, ok þá eptir fengu þeir Gísli brotit vegginn ok komask svá á brott tíu saman ok fylgðu reyk til fjalls og kómusk svá brott ór hunda hljóðum; en tólf menn brunnu þar inni. (Ísl. fornr. VI, 12–13.)

Í S er frásögn þessa sama atburðar hins vegar svohljóðandi:

Ræðsk hann síðan til ferðar við þeim með tíu menn, váru þeir þá saman fimm tigur manna. Þeir koma á óvart á Stokka til Þorbjarnar. Skipaði hann liði sínu fyrir skála en sumum fyrir stokkabúrit. Gísli hafði smíðat nokkurum vetrum áðr stokkabúrit ok gert á þann hátt at einn hvern stokkinn í öllum veggjunum hafði hann í sundr tekit, ok var miðkaflinn laus, ok váru þeir útan í festir en járnlykkjur innan slegnar ok þar járnslár fyrir, ok þótti útan at sjá sem heilt væri. Veðri var þannig farit at veðr var þykkt ok vindr hvass, ok stóð vindrinn framan á stokkabúrit. Þeir draga við þau bæði at skálanum ok stokkabúrinu ok slá eldi í. En er þeir verða þess varir í stokkabúrinu lúka þeir upp hurðina, en sýruker var inni í búrinu eða stokkaker. Þeir taka sýruna ok bera í eldinn ok slökkva. Nú taka þeir ok gera bálit mikit í annat sinn, hvárn tveggja veg frá durunum, ok tekr brátt at festask í eldrinn í viðinum. Þeir feðgar váru allir í stokkabúrinu ok svá þær mæðgur,

Ísgerðir ok Þórdís. Gísli ræðsk þá frá durunum ok til gafhlaðsins ok kippir þar ór slánni en hrindr út stokkinum, gengr síðan þar út ok hverr þeira at öðrum. Váru þar engir menn fyrir því at allir gættu duranna, at þar skyldi engir út komask, en þessa varði þá eigi. Þau fylgja reykinum frá bænum á brott ok til skógar. (Membr. Reg. Dep., bls. 13.)

Allmikið ber hér á milli. Veðri er alls ekki lýst í M gerðinni, en vindstaðan skiptir hins vegar sköpum í S-textanum. Frásögnin í S er í fullu samræmi við vinnuaðferðir höfundar síðar í sögunni; sbr. dæmi þau sem rakin voru hér að framan.

Víða í sögunni er getið smíðahæfileika Gísla. Ekki hvað síst er á hagleik hans minnst þegar til tíðinda dregur. Þegar sagt er frá vígi Þorgríms er þess getið að Gísli hafði smíðað bæinn á Sæbóli og var því kunnug húsaskipan þar. Hann smíðaði báta og fleira fyrir Ingjald í Hergilsey, og varð það til þess að menn fór að gruna að Gísli væri lífs. Hagleiks Gísla er að engu getið í frásögn M af Stokkabrennunni en er hins vegar mikilvægt atriði í S. Hér sem oftast fellur S-gerðin betur í það mót sem söguheildin virðist steipt í.

* * *

Þau atriði sem hér hafa verið dregin fram vega hvert um sig ekki mjög þungt, en séu þau öll sett á vogarskál í senn fer ekki hjá því að hún sígi allverulega. Niðurstaðan af athugun þeirra hlýtur að verða að inngangur S-gerðar sé í betra samræmi við söguheildina. Þá virðist jafnframt trúlegt að S geymi upprunalegri texta inngangsins, sem og annarra hluta sögunnar (sbr. niðurstöður handritarannsóknna bls. 143 hér að framan). Ótrúlegt virðist að söguhöfundur skipti algerlega um starfsaðferðir þegar söguviðið flyst til Íslands.

RÖKSEMDIR FYRRI FRÆÐIMANNA

Næst liggur fyrir að athuga hvað inngangi S-gerðarinnar hefur helst verið fundið til foráttu. Björn K. Þórólfsson getur vel verið fulltrúi þeirra sem áður hafa skrifað um efnið. Hann segir í margnefndum formála sínum að Gíslasögu:

Y er mjög breytt frá E-textanum. Sá kafli sögunnar, sem gerist í

Noregi, er saminn upp og hugsað um að hrúga saman sem mestu efni. Tekin er upp í hana frásögn Snorra um komu Hákonar Aðalsteinsfóstra í Noreg,⁸ og í stíl fornaldarsagna er langur frumsaminn kafli um víkingaferðir þeirra bræðra, Gísla og Þorkels, sem eiga sér ekki neinn stað í E. Farið er með söguna fram til daga Haralds hárfagra, eflaust í því skyni að skreyta hana. Skerauki hefur þótt óveglegt kenningarnafn, og í stað þess er sett nafnið gullhjálmur, sem minnir á nöfn aðalsætta síðari alda. (Ísl. forn. VI, xlv.)

Fátt er hér að finna af eiginlegum röksemdum. Allur málflutningur byggist á þeirri bjargföstu trú höfundar að Gíslasaga hafi í öndverðu verið heilsteypt listaverk og gallalaust.

Lítum fyrst á þá staðhæfingu að farið sé 'með söguna fram til daga Haralds hárfagra, eflaust í því skyni að skreyta hana.' — Hákon Aðalsteinsfóstri var að tali íslenskra annála konungur í Noregi 933–960,⁹ Þorbjörn súr kemur út á ofanverðum hans dögum, samkvæmt annálum árið 952.¹⁰ Þá eru börn Þorbjarnar uppkomin, og þarf ekki mikla reikningskunnáttu til að sjá að Þorkell afi þeirra hefur verið uppi á dögum Haralds hárfagra. Ekki er hægt að fordæma S fyrir að fara rétt með sagnfræðilegar staðreyndir og telst því þessi röksemd hrakin.

Þá er að víkja að kafla um komu Hákonar Aðalsteinsfóstra í Noreg, kafla um víkingaferðir þeirra bræðra, Gísla og Þorkels, og kafla í upphafi sögunnar um ýmsa landnámsmenn á Íslandi.

Lok kaflans um víkingaferðir þeirra Súrssonu eru enn varðveitt í sögunni, en meginhluti hans hefur verið á þeim blöðum sem týnd voru úr skinnbókinni þegar hún var skrifuð upp. Sjá má á því sem varðveist hefur að frásögn þessi hefur verið mjög í anda fornaldarsagna. En benda má á frásögn M af hinsta bardaga Gísla. Hún er mjög í fornaldarsagnastíl: einstökum höggum og lögum er nákvæmlega lýst og ekkert skortir á hrikaleik þeirra lýsinga. Í S er öll frásögnin af falli Gísla til muna hófsamari en í M og nær 'góðum sagnastíl'. Því virðist ljóst að sé hægt að telja kafla í stíl fornaldarsagna S-gerðinni til foráttu er á sama hátt hægt að benda á slíkan kafla í M og telja síðan

⁸ Frásögn Gíslasögu er mun fyllri en texti Hákonar sögu góða í Heimskringlu og orðalagslíkingar tæpast svo miklar að þær sanni rittengsl, enda kynnu þá báðar sögur að styðjast við sameiginlega heimild.

⁹ Ísl. forn. XXVI, xcii.

¹⁰ Ísl. forn. VI, xlii.

alla M-gerðina ómerkilega fyrir þá sök. En ekki er hægt að fordæma aðra og sjá í gegnum fingur við hina. Hið sama verður að ganga yfir báðar gerðir, og sannast sagna eru það harla léttvæg rök gegn sögu að í henni finnist efni sem ber keim af fornaldarsögum. Efnisatriði af því tagi er að finna í fjölmörgum Íslendingasögum, og sumum þeirra gömlum. Í Eglu er sagt frá víkingu og einvígum við berserki,¹¹ Björn Hítðælakappi heyr einvígi við mikinn kappa og berst við flugdreka,¹² svo að dæmi séu nefnd. Fornaldarsögur hafa verið sagðar hér á landi a. m. k. frá byrjun 12. aldar, sbr. frásögn Sturlungu af Reykhólabrúðkaupinu 1119.¹³ Því er á engan hátt óeðlilegt að áhrifa frá þeim gæti í Íslendingasögum, og þá helst þegar sagt er frá atburðum sem gerast utanlands.

Ugglaust verður seint úr því skorið hvort frásögnin af víkingaferðum þeirra Súrssona er upprunaleg í Gíslasögu, en ekki er úr vegi að hyggja nokkuð að því hvers konar verk Gíslasaga hefur verið þegar hún í öndverðu kom frá hendi höfundar síns. Flest bendir nefnilega til að hún hafi ekki verið svo fullkomin sem talið hefur verið til þessa. Bæði í S og M er allmikið af klausum sem eru óparfar fyrir söguþráðinn og oft til stórra lýta á list sögunnar. Skulu nú tánd til örfá dæmi:

Þegar Ari Þorkelsson er fallinn í hólmgöngu við Björn hinn blakka kveðst Gísli bróðir hans ætla að ganga á hólum við Björn frekar en berserkurinn fái konu Ara og eignir. Ekkja Ara ræður Gísli til að fá léð sverð hjá Kol þræl. Hún hafði látið hjá líða að ráða bónda sínum þetta ráð og því er það óþörf áréttning í M þegar Ingibjörg segir: 'Eigi var ek af því Ara gipt at ek vilda þik eigi heldr átt hafa . . .' (Ísl. forn. VI, 5.) Þessi viðurkenning Ingibjargar er ekki í S en þar er hliðstæð játning þegar Auður bregður Ásgerði svilkonu sinni um að hún beri hlýrri hug til Vésteins Vésteinssonar en Þorkels bónda síns. Þá svarar Ásgerður því til að svo muni henni þykja nokkra stund, og bætir síðan við í S-textanum: ' . . . ok meira ann ek honum en Þorkeli bónda mínum, þótt vit megim aldri njótask.' (Membr. Reg. Dep., bls. 21.)

Allmikið er af klausum í báðum gerðum þar sem lýst er fornum siðum og venjum. Úr S má taka sem dæmi:

Í þenna tíma var kristni komin í Danmörk, og létu þeir Gísli

¹¹ Ísl. forn. II, 114–119, 126–127, 202–206, og víðar.

¹² Ísl. forn. III, 120–122, 124.

¹³ Sturlunga saga I, Rvík 1946, bls. 27.

félagar primsignask því at þat var í þann tíma mikill siðvani þeira manna er í kaupföllum váru, . . . (Membr. Reg. Dep., bls. 20.)

Nú gengr Þorkr í bú á Sæbóli ok gengr at eiga Þórdísi bróðurkonu sína, skyldi þá hverr taka þann arf sem annan eptir frændr sína. (Membr. Reg. Dep., bls. 38.)

Í M einni er þessi klausa:

Þat var þá margra manna siðr at fagna vetri í þann tíma ok hafa þá veizlur ok vetrnáttablót, . . . (Ísl. forn. VI, 36.)

Allmargar slíkar klausur eru sameiginlegar S og M, t. a. m. þegar Þorgrímur segir við hauglagningu Vésteins að það sé siður að binda mönnum helskó (Ísl. forn. VI, 45, Membr. Reg. Dep., 29.); og eftir víg Vésteins er þess getið að það hafi þá mælt verið að sá væri skyldur að hefna hins vegna er vopni kippti úr sári (Ísl. forn. VI, 44, Membr. Reg. Dep., 28).

Á þó nokkrum stöðum í sögunni ræða ofsækjendur Gísla þá skömm að fá eigi unnið hann; ellegar þá að höfundur segir sem svo að ófarir þeirra fyrir Gísla hafi orðið þeim til svívirðu. Sem dæmi um klausur af þessu tagi sem aðeins eru í M má nefna:

‘. . . ok er þat skömm jafnmörgum mönnum ef hann skal nú komask ór höndum oss . . .’ (Ísl. forn. VI, 85.)

Flyzk þetta nú yfir heraðit ok þykkir mönnum eigi ór steini hefja hverjum óföllum þeir fara fyrir Gísla. (Ísl. forn. VI, 88.)

En einungis í S eru t. a. m. þessar klausur:

‘Þykki mér báðum okkr þetta vera skömm at fá eigi drepit Gísla, slíkir garpar ok höfðingjar sem vit þykkjumsk vera.’ (Membr. Reg. Dep., bls. 49.)

‘. . . ok höfum vér áðr ærna skömm fengit, en þetta er svá langt um fram því at þetta mun engi dugandi maðr hafa góra látit . . .’ (Membr. Reg. Dep., bls. 68–69.)

Ok eptir þetta ferr Eyjólfur heim með sneypu mikla ok svívirðing. (Membr. Reg. Dep., bls. 69.)

Auðvelt væri að tína til fleiri dæmi um málalengingar eðlislíkar þessum og óþarfar skýringar sem stundum er að finna í báðum gerðum sögunnar en stundum einungis í annarri, en þessar fáu klausur verða þó látnar duga. Þótt þær séu ekki fleiri er næsta ljóst að þær eru svo

líkar að öllu eðli að nær óhugsandi er að tveir ritarar hafi hvor óháð öðrum bætt þeim við texta frumgerðarinnar. Miklu nærtækari er sú skýring að Gíslasaga hafi í upphafi verið gallað verk sem úði og grúði af slíkum ofskýringum og málalengingum; eftirritarar hafi síðan fágað verkið og felt ýmislegt af þessu tagi niður, en mismikið og ekki sömu klausurnar.

Hafi Gíslasaga verið svo frumstætt verk er alls ekki ólíklegt að flotið hafi með öðru efni kaflar laust tengdir aðalsöggunni, svo sem um víkingu þeirra bræðra. Hér verður látið liggja milli hluta hvort kafli um komu Hákonar góða í Noreg og annar kafli með Landnámuefni muni innskot í S eða brott felldir í M. Það skiptir engu meginmáli; enda þótt þessir kaflar séu e. t. v. innskot í S er alls ekki hægt að álykta af því, að aðrir hlutar inngangsins í þeirri gerð hljóti að vera seinni tíma smíð.

Auk þeirra atriða sem Björn K. Þórólfsson telur helst galla á inngangi S-gerðar hafa þeir Guðbrandur Vigfússon¹⁴ og þó enn frekar Finnur Jónsson¹⁵ bent á að ritari S hafi verið mjög illa að sér um norska staðhætti. Þetta er öldungis rétt athugað en það mælir á engan hátt í gegn því að inngangur sögunnar sé upprunalegri í S en í M. Höfundar Íslendingasagna lögðu ekki ávallt mikla stund á að kynna sér staðhætti á fjarlægum landsvæðum. T. a. m. hefði höfundur Fóstbræðrasögu vísast orðið fremur bágborinn leiðsögumaður á Grænlandi enda þótt önnur aðalhetjan í sögu hans vinni þar mörg afrek og stór.¹⁶

SAMBAND S OG M

Að síðustu skal hér vikið að sambandi innganganna í S og M. Eru þar rittengsl á milli eða skrifaði annar hvor eftirritarinn inngang sinn eftir minni? (Sbr. bls. 131–132 hér að framan.)

Mismunur á nöfnum í inngöngunum tveimur gæti rennt stoðum undir síðarnefndu tilgátuna: Þorkell skerauki/gullhjálmur á Ísgerði fyrir konu í M en Þorbjörn sonur hans í S; Bárður og Kolbeinn/-björn skipta um hlutverk og bústaði; synir Hólmgöngu-Skeggja heita Einar og Sigurður í S og eiga heima á Flúðnesi, en Einar og Árni í M og búa á Flyðrunesi; eiginkona Þorbjarnar súrs er úr Freysey/Fressey í S en Friðarey í M.

¹⁴ *Sturlunga saga*, Oxford 1878, bls. lii.

¹⁵ *Gísla saga Súrssonar*, Halle 1903, bls. xxiii.

¹⁶ Sbr. *Ísl. fornrit VI*, lxiv, 244.

Þó að girnilegt sé að skýra þennan mismun þannig að tengslin milli S og M séu munnleg, og hann sé raunar torskýrður á annan hátt,¹⁷ þá skera orðalagslíkingar ótvírætt úr um að milli gerðanna eru rittengsl. Auk þess eru öll helstu efnisatriði S einnig í M og í sömu röð. Verða nú rakin dæmi um orðalagslíkingar þar sem báðar gerðir segja frá sömu atburðum, og er S textinn tekinn eftir Membr. Reg. Dep. en M-textinn eftir Gíslasögu í Ísl. forn. VI, blaðsíðutöl í svigum.

S	M
Þat er upphaf á sögu þessi at Haraldr inn hárfagri réð fyrir Nóregi. (3)	Þat er upphaf á sögu þessi at Hákon konungr Aðalsteins- fóstri réð fyrir Nóregi. (3)
Ari hét inn ellsti, annarr Gísli, þriði Þorbjörn, . . . (4)	hét einn Ari, annarr Gísli, þriði Þorbjörn, . . . (3)
Ísi er maðr nefndr (4)	Maðr er nefndr Ísi (3)
ok var hon honum gipt (4)	ok var hon honum gefin (4)
Nú þykkisk Björn hafa vegit til landa (ok laussa aura) ok kvánfangs (5)	Þykkisk Björn hafa vegit til landa ok konu (4–5)
ok það konu þeirar er Ísgerðr hét ok fekk hennar (7)	Hann biðr konu þeirar, er Þóra hét ok var Rauðs dóttir ór Friðarey, ok fekk hennar (6)
Þorkell hét son þeira inn ellsti, annarr Gísli, Ari hét inn þriði (7)	Þorkell hét sonr þeira inn ellsti, annarr Gísli, Ari inn yngsti (6–7)
En þeir þykkjask Þorbjörn hafa inni brennt ok sonu hans ok allt lið þeira (14)	En þeir þykkjask öll þau inni hafa brennt (13)
Þeir Gísli snúa þá á leið fyrir þá (15)	Þeir Gísli snúa til móts við þá (13)

¹⁷ Nokkur mismunur er á nöfnum eftir að innganginum sleppir, en sá munur er þó aldrei meiri en svo að hugsanlega getur verið um mislestur að ræða: Móðir Gests Oddleifssonar heitir Þórunn í S en Þorgerður í M (ekki nefnd með nafni í B); gestgjafi Vésteins og Gísla í Vébjörgum heitir Sigrhaddr í S en Sigraddi í M; Luka frændkona Vésteins og Þórhallur bóndi á Þingeyri vara Véstein við í S þegar hann fer í veturnáttaveislu til Gísla og Auðar. Í M heita þau Lúta og Þorvaldur gneisti. — Að lyktum má nefna eyjar þær á Breiðafirði sem nefndar eru Stykkis-eyjar í S og B en Skutileyjar í M. Sbr. bls. 134 hér að framan.

DÆMI UM STYTTINGAR Í M

Eins og fram hefur komið í ritgerð þessari er það trúá höfundu hennar að S-gerð Gíslasögu sé upprunalegri en M, og þá einnig inngangur S-gerðar. Að síðustu skal þess vegna hugað að því hvort ritari inngangsins í M gefi hvergi þann höggstað á sér að hægt sé að sýna fram á að um styttingu sé að ræða.

Þegar þau systkin eru nefnd til sögu segir svo í S: 'Ari hét inn þriði, ok fór hann þegar austr til Freyseyjar til fósturs ok er hann lítt við sögu þessa.' (Membr. Reg. Dep., bls 7.)

En í M segir hins vegar:

. . . Ari inn yngsti, ok vaxa allir upp heima þar. Fundusk eigi fremri menn þar í nánd þeira jafnaldrar. Ara var fóstur fengit með Styrkári móðurbróður sínum, en þeir Þorkell ok Gísli váru heima báðir. (Ísl. forn. VI, 7.)

Þarna er bein mótsögn í texta M. Ritari hennar segir fyrst um þá bræður að þeir vaxi 'allir upp heima þar', en sér fljótlega að honum hefur orðið á í messunni og leiðréttir missögn sína.

Þegar þeir Bárður og Kolbeinn eru nefndir til sögu í S er þannig að orði komist:

Þeir menn eru nefndir þar í Súrнадal, annarr hét Bárður en annarr Kolbeinn. Þeir váru báðir á ungum aldri ok vel fjáreigandi. Ekki var þó skylt með þeim. Þeir höfðu fyrir litlu misst feðra sinna í Englandsferð. Sá bær er Bárður bjó á hét á Hellu, en á Granaskeiði þar er Kolbeinn bjó. (Membr. Reg. Dep., bls. 8.)

Í M er samsvarandi texti hins vegar mjög böngulegur og þar er bústaðar Bárðar ekki getið:

Bárður hét maður; hann bjó þar í Súrнадal; hann var ungr maður ok hafði nýtekit við fõðurarfi sínum. Kolbjörn hét maður er bjó á Hellu í Súrнадal; hann var ungr maður ok hafði nýtekit við fõðurarfi sínum. (Ísl. forn. VI, 7.)

Skömmu síðar sér ritarinn að hann þarf að geta bústaðar Bárðar og skýtur þá bæjarnafninu inn í frásögn af vígi hans og ferst það óhönduglega:

Þat er sagt einn tíma at Gísli ræzk í ferð með þeim Bárði ok Þorkatli. Hann fór á miðja vega til Grannaskeiðs, svá heitir þar er Bárðr bjó, ok þá er minnst ván var, høggr Gísli Bárð banahogg. (Ísl. forn. VI, 7-8.)

Víðar í inngangi M sést djarfa fyrir styttingu en ekki fundust önnur dæmi svo ótvíræð sem þessi.

* * *

Niðurstaða þessarar rannsóknar á gerðum Gíslasögu verður sú að fullvíst megi telja að S standi nær frumtexta sögunnar en hinar gerðirnar tvær. Ljóst er þó að B og einkum M hafa oft varðveitt réttari texta en S. Sérstaklega þarf að gefa gaum að þeim stöðum þar sem B og M eru samhljóða gegn S.